

Jørgen J. Poulsen

Den videnskabelige værdirelativisme, repressiv tolerance og den usete gorilla

Hamlet: Denmark's a prison.

Rosencrantz: Then is the world one.

Hamlet: A goodly one; in which there are many confines, wards and dungeons, Denmark being one of the worst.

Rosencrantz: We think not so, my lord.

Hamlet: Why, then 't is none to you; for there is nothing either good or bad, but thinking makes it so; to me it is a prison.

William Shakespeare

Den videnskabelige værdirelativisme består af to doktriner: (1) sammenblandingsdoktrinen: Der indgår værdier i alle led af forskningsprocessen; og (2) kløftdoktrinen: Videnskaben kan ikke lede til konklusioner, der indeholder værdipåstande. Disse påstande hviler på falske antagelser og distinktioner, og de modsiger hinanden. Dette var det centrale argument i mit speciale fra 1977. Det er faktisk nemt at bevise disse påstande, hvis man laver slappe konstruktivistiske antagelser. Så kan man bevise alt. Men specialets argument havde bid, fordi det er baseret på minimalistiske positivistiske præmisser. Specialet gav anledning til et morsomt sociologisk problem. Den videnskabelige værdirelativisme var tæt forbundet med Instituttets følelse af faglig identitet. Specialets argument måtte derfor på en eller anden måde afvises. Da dette ikke kunne ske ved argumenter, blev det nødvendigt at udvise repressiv tolerance.

Den videnskabelige værdirelativisme består af to falske doktriner, der logisk modsiger hinanden. Det var jeg nået frem til i 1977, og den sidste del af erkendelsesprocessen blev nedfældet i mit speciale.¹

Den videnskabelige værdirelativisme indtog den gang en særlig position på Institut for Statskundskab i Århus. I Erik Rasmussens lærebog *Komparativ politik* (2. udgave, 1971) omhandler andet kapitel metode og teori. Dette kapitel åbner med tyve sider om "videnskabelig metode". Derefter følger 15 sider om "den videnskabelige værdirelativisme", og inden kapitlet slutter med en gennemgang af aspekter og problemformuleringer, er der lige tre sider om komparativ metode. Så den videnskabelige værdirelativisme tildeles en anelse mindre plads end "videnskabelig metode" og betydeligt mere plads end "komparativ metode", der dog ud fra bogens titel måtte antages at besidde relevans.

Doktrinen om værdirelativisme gennemsyrede instituttets liv og selvforståelse, og den bidrog til at fremme gensidig tolerance mellem marxister, agnostikere og de få erklærede positivistiske, der for det meste viste hang til epistemologisk diskretion.

Når jeg siger, at folk med positivistiske tilbøjeligheder gik stille med dørene, skal jeg dog straks nævne en undtagelse. Peter Nannestad forelæste over Rasmussens tekst med stor entusiasme og positivistisk selvsikkerhed for et fyldt audito-

rium. Nannestads forelæsninger var af meget høj kvalitet, så jeg nød dem og blev provokeret til modsigelse. Jeg afbrød forelæsningerne regelmæssigt med kritiske spørgsmål, og Nannestad tog altid udfordringen op. Det gjorde et stort indtryk på mig og tydeligt nok også på andre studerende. Der kommer stadig referater tilbage til mig fra personer, der har snakket med andre, der har hørt om disse diskussioner under Nannestads forelæsninger.

Netop fordi Nannestad trak argumenterne så klart op, begyndte jeg at få øje på problemer i værdirelativismen. Da jeg besluttede mig til at skrive speciale om det, var min hensigt at udbedre og styrke den videnskabelige værdirelativisme. Men efterhånden blev det klart for mig, at jeg havde gjort det modsatte. Jeg havde produceret et knockoutargument imod værdirelativismen!

Mit speciale indeholdt derfor en logisk afvisning af den videnskabelige værdirelativisme, og det blev mødt med konsekvent repressiv tolerance. Jeg var blevet klar over, at dette ville ske, før jeg afleverede specialet. Det Shakespeare citat, der indleder denne artikel, stod også på specialets forside. Den formelle motivering er selvfølgelig Hamlets formulering af værdirelativismen. Men citatet var længere end tematisk nødvendigt. Det udtrykte min fornemmelse af, at specialet ikke ville åbne nogen døre på Institut for Statskundskab i Århus. Hvis jeg ville være forsker, var jeg nødt til at komme til USA.

Som årene er gået, er jeg blevet mere overbevist om, at selve vejen til en indre positivistisk afvisning af den videnskabelige værdirelativisme er af en vis betydning. På grund af den århusianske doktrins kombination af to indbyrdes meget modsigende doktriner om forholdet mellem værdier og viden kommer specialet faktisk til at behandle temaer, der først rigtig kommer på mode i 1990'ernes diskussion af multikulturalisme og postmodernisme. Men før jeg ridser hovedlinjen i specialets argument op, kan det være nyttigt at foretage nogle indledende begrebsbestemmelser, der klargør, hvilke antagelser der må gøres, for at den videnskabelige værdirelativisme kan blive en meningsfuld doktrin.

Indledende begrebsdistinktioner der må gøres, for at den videnskabelige værdirelativisme kan blive en meningsfuld doktrin

Det er afgørende, at udtrykkene "videnskabelig", "videnskabelig metode", "rationalitet" og "rationelt argument" hverken defineres for bredt eller for snævert.

Det var således velkendt, at man inden for en sprogfilosofisk ramme kunne tilbagevise teorien om "den naturalistiske fejlslutning". Dette åbnede principielt muligheden for rationel normativ argumentation, og dette resultat måtte igen siges at tilbagevise værdirelativismen. Hans Fink havde påvist dette i en klart argumenteret guldmedaljeafhandling (Fink, 1970). Men Ole P. Kristensen forklarede mig, at han (Fink) var blevet sat på plads af Hans Henrik Bruun, der havde lavet et skel mellem sætninger i civil og sætninger i uniform. Det var muligt, at sætninger i civil (dagligsprogsfilosofien) kunne bevæge sig fra "er" til "bør", men det gik ikke, når sætningerne var i uniform (underlagt den videnskabelige metodes krav). Det vil altså sige, at den videnskabelige værdirelativisme fordrer en snæver fortolkning af begrebet "videnskabelig metode", hvor sprogfilosofiens metoder i hvert fald kommer til at ligge uden for videnskabelighedens rammer.

Betydningen af denne afgrænsning gik for alvor op for mig, da jeg kom til USA. Da jeg fremviste mit logiske hovedargument fra specialet på Yale, var reaktionen i en forstand positiv, "a really neat piece of logic". Men i en anden forstand var reaktionen mere afdæmpet. På Yale anså man generelt den videnskabelige værdirelativisme for en håbløst forældet doktrin, så det var ikke noget særligt, at jeg havde gennemboret dragen med min logiske lanse, den var allerede død! Argumentet var ret simpelt. Den moderne sprogfilosofi er nemlig ikke den eneste udvikling, som den videnskabelige værdirelativismes fortalere ignorerer. De ignorerer også udviklingen i videnskabsteorien selv. Man skal her huske, at den videnskabelige værdirelativisme er et metodekrav, der udspringer af *den* videnskabelige metode. Men hvordan kunne man hævde, at der eksisterer noget, der kan kaldes *den* videnskabelige metode? Instituttets egen lærebog i videnskabsteori i slutningen af 1970'erne (Johansson et al., 1976) skelnede mellem positivisme, marxisme og kritisk teori. Inden for begge de sidste retninger kan man som regel godt slutte fra "er" til "bør". Det positivistiske afsnit endte med Kuhn og Feyerabend. Den Kuhn (1970), som mente, at han havde lavet et paradigmeskift, der muliggjorde slutningen fra "er" til "bør". Den Feyerabend (1975), der fastslår, at den eneste metoderegulering er "Anything goes"! Med andre ord, på Yale var udtrykket "*den* videnskabelige metode" en nonstarter. Konklusionen af disse betragtninger er, at selve doktrinen om den videnskabelige værdirelativisme ikke giver mening, medmindre man vil lave den heroiske antagelse, at der kun er én videnskabelig metode, og Popper (eller for den sags skyld Carnap) er dens profet. Lad os stipulere, at det forholder sig således.

Vi skal altså i en vis forstand definere videnskabelighed snævert, for at den videnskabelige værdirelativisme kan blive meningsfuld. Men på den anden side må begrebet ikke blive for snævert. Det kan vi se, hvis vi funderer lidt over adjektivet "videnskabelig", der indgår i doktrinens navn. Hvad er forskellen på videnskabelig og uvidenskabelig værdirelativisme? Jeg forestiller mig, at Arnold Brecht (1959) hæftede adjektivet på sin værdirelativismedoktrin for at skelne imellem Nietzsche (den onde) og Weber (den gode). I en vis forstand er valget af værdier altid subjektivt. Man kan slå i bordet og sige nej til værdier som rationalitet og videnskabelighed. Det er et valg, som Nietzsche synes, at vi skal overveje seriøst. Men det gør den videnskabelige værdirelativist ikke. Den videnskabelige værdirelativist stiller sig på videnskabens og rationalitetens grund. Videnskabelighed har noget at gøre med at afpasse graden af sin tilslutning til et synspunkt efter den vægt, som en fornuftig afvejning af grunde for og imod vil tilsige. I den forstand er den videnskabelige metodes krav sammenfaldende med kravene for rationel stillingtagen som sådan. Den videnskabelige værdirelativist hævder i forlængelse heraf, at den normativitet, der ligger i tilslutningen til de generelle standarder for et rationelt argument, ikke kan lede til yderligere rationelle normative konklusioner.

Den videnskabelige metode må altså omfatte en standard for rationel argumentation, der, på den ene side, er snæver nok til at udelukke dagligsprogsfilosofien og lignende filosofiske "logikker", og, på den anden side, bred nok til at indeholde en rationalitetsforpligtelse, der gør det muligt at skelne den videnskabelige værdirelativisme fra den uvidenskabelige. Den videnskabelige værdirelativisme formo-

des nemlig at være en immanent rationalitetsforpligtelse, der er indlejret i selve accepten af den videnskabelige metode.

Min sidste indledende distinktion vil være mellem værdirelativisme og værdipluralisme. Værdipluralismens kanoniske skrift er Stuart Mills *On Liberty*. For Mill er samfundet grundlæggende meget komplekst. Alle de store og vigtige etiske spørgsmål er komplekse. Derfor er det rationelt at indtage en fallibilistisk og tolerant indstilling over for uenighed omkring værdier. På grund af sagernes kompleksitet vil rimelige og fornuftige mennesker ofte være uenige.

Denne doktrin adskiller sig fundamentalt fra den videnskabelige værdirelativisme. Vi skal vende tilbage hertil i fortsættelsen, men her skal det blot påpeges, at værdipluralismen hviler på forestillingen om social kompleksitet og denne kompleksitets følgevirkninger. Det gør den videnskabelige værdirelativisme ikke. Den hviler på ren logik, og kompleksitet er ikke en logisk kategori. Jeg vil til enhver tid forsvare værdipluralismen, men jeg skal nu vise, hvorledes jeg i 1977 kom frem til, at det ville være umuligt at forsvare den videnskabelige værdirelativisme.

Den videnskabelige værdirelativismes to fundamentale doktriner modsiger hinanden

Den videnskabelige værdirelativisme er bygget over en dikotomi, der kan udtrykkes på mange forskellige måder. Erik Rasmussen skelner mellem indikative sætninger og gerundiver. Han skelner også mellem værditeori og kausalteori, og der synes også at være en slags skelnen mellem værdier og fakta. Det er uden betydning, hvilke ord der bruges til at formulere den centrale distinktion. Det afgørende er udelukkende det, der kan påstås om dikotomiens bestanddele. I mit speciale valgte jeg at skelne mellem videnspåstande og værdipåstande. Det vil være nyttigt at supplere denne skelnen med et lignende skel mellem værdiaspekter og vidensaspekter inden for den enkelte påstand. Jeg vil understrege, at intet afhænger af de valgte ord, det er udelukkende de postulerede logiske relationer, der er relevante, så hvis læseren er utilfreds med mit terminologiske valg, skal han eller hun blot konsistent indsætte sin egen terminologi. Argumentets gyldighed forbliver den samme.

Værdirelativismens første doktrin, som jeg vil kalde for sammenblandings-tesen, er denne:

V1: Sammenblandingsdoktrin: Der indgår værdier i alle led af forskningsprocessen

Selve formuleringen stammer fra Nannestads forelæsninger, men der er rigelig dækning i Rasmussen (1971: 43-46). Nannestad brugte Eastons definition af et faktum til at understrege, hvor fundamental sammenblandings-tesen er tænkt: "a particular ordering of reality in terms of a theoretical interest" (Rasmussen, 1971: 17). Vi kan egentlig ikke skelne mellem videnspåstande og værdipåstande, sådan som man troede i værdirelativismens tredje fase (Rasmussen, 1971: 45). Der er tale om en sontring af rent logisk art, "fordi vurderinger gør sig gældende i alle led af den kausalteoretiske forskning, og fordi enhver værditeori naturligvis rummer

kausalteoretiske elementer" (Rasmussen, 1971: 46). Under disse omstændigheder virker det naturligt at skelne mellem videns- og værdielementer i hver enkelt påstand. Derimod er det ikke til at se, at der kan gives rene videns- eller værdipåstande. Hvis der gjorde det, ville der, i Rasmussens termer, også eksistere rene kausal- og værditeorier. Og det er netop det, som sammenblandingstesens benægtelse. Værdirelativismens anden påstand, som jeg vil kalde kløftdoktrinen er denne:

V2: Kløftdoktrin: videnskaben kan ikke lede til konklusioner, der indeholder værdipåstande

Argumentet er, at man ikke kan slutte fra videnspåstande til værdipåstande, fordi der i en logisk slutning ikke kan være noget i konklusionen, der ikke allerede findes i præmisserne.

Modsigelsen mellem de to doktriner er åbenbar. V1 giver kun mening, hvis skellet mellem værdi- og videnselementer baseres på en aspektbetragtning. Her er det samme påstand, der indeholder begge elementer. V2 giver kun mening, hvis man kan skelne mellem forskellige typer af påstande, alt efter om de kan behandles videnskabeligt eller ej. Kløftdoktrinen forudsætter en forskel i logisk type mellem påstande, mens sammenblandingstesens forudsætter en aspektbetragtning, der principielt kan anlægges på hver enkelt påstand. Husk at en simpel faktisk påstand indeholder et værdiaspekt, fordi den manifesterer en bestemt interesse!

Underligt nok var det meget svært for folk at indse denne fejltagelse dengang. Det er det sikkert ikke mere, men for en sikkerheds skyld vil jeg lige udpensle den.

Antag, at kløftdoktrinen er sand. Tag en gennemtestet vidensteori (eller kausalteori). Vi ved, at der ikke er værdipåstande i konklusionen. Det følger af kløftdoktrinen. Derfor kan vi roligt fjerne teoriens værdipræmisses. Argumentet vil ikke ændre status i henseende til gyldighed. Nu har vi så en ren kausalteori, men det er umuligt ifølge sammenblandingsdoktrinen.

Lad os gå den anden vej og antage, at sammenblandingsdoktrinen er sand. I så fald indeholder påstandene i vor kausalteori både værdi- og vidensaspekter. De kan altså, alt efter vor interesse, beskrives som værdi- eller videnspåstande. Men det er i uoverensstemmelse med kløftdoktrinen, der antager, at vi kan skelne mellem værdi- og videnspåstande.

Jeg diskuterede et par gange argumentet med Erik Rasmussen. Ved disse lejligheder brugte jeg som pædagogisk middel noget, som vi kan kalde for klippeargumentet. Vi har en fuldt artikuleret kausalteori skrevet ned på papir foran os. Hvis kløftdoktrinen er sand, skal vi kunne klippe videnspræmisserne ud og lægge dem i én bunke og derefter putte værdipræmisserne i en anden bunke. Hvis, derimod, sammenblandingstesens er sand, så vil de to bunker bestå af ituskårne påstande. "Hvordan", sagde jeg så til ham, "tror De, at bunkerne ser ud?" Det fik jeg aldrig noget klart svar på.

Jeg har nu givet mine grunde for at hævde, at værdirelativismens to grundlæggende doktriner logisk set modsiger hinanden.² Det var dog kun første led i den proces, der ledte til mit speciale. Det naturlige næste skridt var at undersøge, hvilken af de to doktriner der var fejlagtig.

Sammenblandingsdoktrinen er falsk

Sammenblandingsdoktrinen har sin oprindelse i Kants filosofi. Man vil huske, at fakta for Kant netop fremstod gennem strukturering ved hjælp af kategorierne. På den måde etableres der en forbindelse mellem subjektets erkendelsesproces og fremkomsten af fakta. Næste skridt er Hegels historiske relativisering af kategorierne. Det er sådan set rigtigt, at fakta afhænger af kategorier (begreber), men disse udvikler sig over tid. Den sidste indflydelse er fra Nietzsche. Det er rigtigt, at vor erkendelse afhænger af begreber, der har en genealogi. Begrebernes genealogi afslører, hvilke værdier der ligger bag konstruktionen af fakta. Det er denne doktrin, der overtages af Weber og senere af Easton og Myrdal. Det kan Kant ikke gøre for. Sammenblandingsdoktrinen hviler på en uholdbar opfattelse af "fakta". Lad os betragte Eastons variant. Hos ham er et faktum, som sagt, en ordning af virkeligheden med henblik på en bestemt interesse. Det kan ikke passe. Hvis bussen er gul, så er det et faktum, uanset om der er nogen, der interesserer sig for det, eller ej. Interesse kommer slet ikke ind i billedet. Det er naturligvis rigtigt, at hvis jeg konstaterer, at bussen er gul, så har jeg i hvert fald haft min opmærksomhed på bussen. Men det er jo ikke det, der har givet den farve. Det havde maleren gjort, længe før jeg kiggede på den, og bussen bliver næppe blå, bare fordi der ikke er nogen der interesserer sig for den. Sammenblandingsdoktrinen hviler på en simpel sammenblanding af spørgsmål om oprindelse og gyldighed.

Dette argument gennemgås lingvistisk klodset, men logisk klart i mit speciale i forbindelse med en diskussion af Myrdal (Poulsen, 1977: 82-84). Da jeg havde nået resultatet året før, jeg overhovedet begyndte at skrive specialet, var det bare noget, der blev nævnt i forbifarten. Det var ikke nyt (jeg havde diskuteret det med min vejleder Erik Rasmussen), så jeg lagde ingen særlig vægt på det. Det kan have gjort det sværere for andre læsere at se styrken i specialets argument. Hvis de troede, at jeg havde overset sammenblandingsdoktrinen, skulle de læse en del, før de fik forklaringen.

Jeg skal i øvrigt senere i denne artikel komme tilbage til den problemstilling, der ligger til grund for sammenblandingstesens plausibilitet, nemlig den omstændighed, at der i mange sammenhænge er synspunkter, der med lige ret kan beskrives som normative og kognitive. Det er således ikke det – somme tider – intime forhold mellem værdier og viden, som jeg benægter. Det er en specifik sammenblandingsdoktrin, der sammenblander værdier og viden ved også at sammenblende oprindelse og gyldighed.

Jeg har nu givet mit argument for at afvise sammenblandingsdoktrinen. Vil det så være muligt at revidere den videnskabelige værdirelativisme, så den bliver styrket og konsistent? Det var det problem, som jeg forsøgte at løse i mit speciale.

Kløftdoktrinen er også falsk

En meget kendt formulering af kløftdoktrinen hævder, at man ikke kan slutte fra "er" til "bør". Det kan ikke lade sig gøre, fordi der ikke kan være noget i konklusionen, som ikke allerede findes i præmisserne. Så hvis præmisserne er rene "er"-præmisses, kan der ikke være noget "bør" i konklusionen. Og eftersom videnskaben kun beskæftiger sig med "er", så kan den ikke konkludere med "bør".

Det var en udbredt opfattelse på statskundskab dengang, at det var en regel, som man kunne finde i lærebøger i logik. Jeg skal ikke udelukke, at det kan have forholdt sig sådan med nogle tyske lærebøger i logik fra det nittende århundrede. Men den første bog, som jeg købte, da jeg kom til Århus, var netop en lærebog i formel logik (Hughes og Londey, 1965). Og der forekom reglen ikke. En sådan mulig "er"/"bør"-regel kunne høre til i en neo-kantiansk logik lærebog fra tiden før Frege og Russel revolutionerede logikken. Når mange tilhængere af den videnskabelige værdirelativisme derfor troede, at de simpelthen anvendte en standardregel fra logikken, så måtte det betyde, at der ikke var nogen af dem, der havde kigget i en moderne lærebog i logik.

Der er ret meget galt med den potentielle "er"/"bør"-regel. Lad os begynde i den lette ende. Terminologien er vildledende. Udsagnet, "det er forkert at stjæle", er formodentlig et "bør"-udsagn. Omvendt er udsagnet, "Vejret bør klare op i løbet af den næste times tid", formodentligt et hypotetisk "er"-udsagn. Terminologien er altså vildledende, og dette er tegn på, at den underliggende logiske distinktion står uklart for doktrinen tilhængere.

Det er der heller ikke noget at sige til. Argumentet mangler nemlig en præmis. Eller mere nøjagtigt: Argumentet forudsætter det, som skal bevises.

Lad mig klargøre dette ved hjælp af et eksempel. Lad os sige: Man kan ikke slutte fra udsagn om brætspil til udsagn om terningspil. Hvis alle præmisserne handler om brætspil, så kan konklusionen ikke handle om terningspil. Brætspilforeningen udtaler sig kun om brætspil, altså kan den ikke fremsætte konklusioner om terningspil.

Dette argument har samme struktur som ovenstående argument omkring kløftdoktrinen. Et indlysende modeksempel er spillet Backgammon, der både er brætspil og terningspil.

Hele slutningen ville være rigtig, hvis vi på forhånd vidste, at der ikke er noget brætspil, der samtidig er terningspil. Men det var i sidste ende det, som kløftdoktrinen skulle hjælpe med til at etablere!

Kan der findes en vej ud af dette dilemma? Problemet er, at lige meget hvordan vi formulerer den centrale distinktion (indikativer/gerundiver, videnspræmisser/værdipræmisser, "er"/"bør", fakta/værdier), så er de to sider af distinktionen baseret på forskellige ideer, og disse ideer kan i princippet defineres uafhængigt af hinanden. Altså, man behøver ikke at inddrage definitionen af fakta, når man definerer værdier, og *vice versa*. Men det betyder, at vi ikke på forhånd kender den indbyrdes rækkevidde af de to ideers denotation (det som de refererer til). Og det er i denne forbindelse, at vi har en tilbøjelighed til at lave en fejlslutning. Vi slutter, at hvis to ideer har forskellig mening, så må de referere til forskellige ting.

Det er her, at værdirelativismen er afhængig af en meget gammel lærebog i logik. Allerede Frege præsenterede et klart modeksempel (Frege, 1952: 57), da han påpegede, at navnene "Morgenstjernen" og "Aftenstjernen" havde forskellig mening, selv om de begge refererede til samme fænomen – planeten Venus. Hvis værdirelativisten vil redde kløftdoktrinen, så må vi kunne bevise analogien til påstanden om, at intet spil både kan være et brætspil og et terningspil. Den må lyde:

V2*: Ingen påstand, der kan afprøves ved hjælp af videnskabelig metode, kan på samme tid indeholde værdiaspekter, der gør det muligt at klassificere den som en værdipåstand.³

Man kan nu endnu klarere se, hvorfor sammenblandingsdoktrinen er håbløst uforenelig med kløftdoktrinen. Men det har vi behandlet, så lad os nu kigge på muligheden af at forsvare V2*. Hvilken status kan V2* selv have? Der synes at være fire muligheder: (1) logisk tautologi, (2) empirisk påstand, (3) joker, (4) normativ påstand.

V2* kan næppe være en logisk tautologi, for så ville den ikke sige noget om virkeligheden, og det er oplagt, at det gør V2*. Den udtaler sig om den videnskabelige metodes rækkevidde. Der er altså tale om et syntetisk udsagn og ikke et analytisk udsagn. Derfor kan V2* ikke være en logisk tautologi.

Men V2* kan næppe heller være en empirisk påstand. For kløftdoktrinen hævdes at gælde uden undtagelse, universelt, og den form for gyldighed kan ikke tillægges generelle empiriske hypoteser.

Så kunne værdirelativisten opfinde en særlig jokerstatus til V2*. *Syntetisk apriori* er ofte et populært valg, når man skal formulere en jokertype. Problemet er bare, at det kan alle jo komme og sige. Kant vil for eksempel gøre opmærksom på, at Den Kategoriske Imperativ også er gyldig, *syntetisk apriori*, og så har værdirelativisten ikke opnået noget.

Der er endelig den mulighed, at V2* er tænkt som en normativ påstand. Som vi skal se i fortsættelsen, så tror jeg, at dette er rigtigt, men det kan ikke redde den videnskabelige værdirelativisme. For den videnskabelige værdirelativisme går jo netop ud på, at anvendelsen af videnskabelig metode ikke kan lede til befæstelse af normative konklusioner. Så hvis V2* er en værdipåstand kan den kun have subjektiv gyldighed, og det er ikke nok for værdirelativismen, der så ville være reduceret til en doktrin, der siger: "Jeg kan ikke med logisk gyldighed slutte fra 'er' til 'bør', men det udelukker naturligvis ikke, at du kan gøre det!"

Dette var krumtappen i mit specialeargument. Kløftdoktrinen kan ikke forsvares med de for den videnskabelige værdirelativist til rådighed stående midler. Det bringer argumentet til et logisk endepunkt, men det gav mig anledning til at stille et nyt spørgsmål: Hvordan kan det være, at vi føler, at V2* er så plausibel, når den ganske åbenbart ikke kan forsvares på det foreliggende grundlag? Mit svar var, at det er fordi, den videnskabelige værdirelativisme forveksles med åndsliberalismen.

Åndsliberalismen er ikke værdirelativistisk

Jeg vil gerne definere åndsliberalisme gennem henvisning til paradigmatiske tilfælde: John Lockes *Letter Concerning Toleration* (Locke, 1966) og John Stuart Mills *On Liberty* (Mill, 1975). Åndsliberalisme hænger naturligt sammen med politisk liberalisme (John Rawls) men ikke nødvendigvis med markedsliberalisme. Den åndsliberale tolerancedoktrin er ikke værdirelativistisk. Dette burde være indlysende, set fra et idehistorisk perspektiv, i betragtning af at alle ved, at hverken Locke eller Mill var værdirelativister. Men i den underlige tid, hvor specialet blev

skrevet, var dette bestemt ikke indlysende. Erik Rasmussen refererede flere gange til mig som en modstander af liberalismen, og han tænkte ikke på mit syn på markedet (der var typisk ambivalent socialdemokratisk). For Erik Rasmussen var den videnskabelige værdirelativisme det samme som åndsliberalismen, og det er min fornemmelse, at min kollega Curt Sørensen stadig hælder til denne anskuelse.

Hvis man skal forstå den underliggende konflikt mellem Erik Rasmussen og undertegnede, så handlede det i virkeligheden om, hvem der var den rette arvtager til den åndsliberale tradition. På det punkt var vi både intellektuelt og emotionelt uenige. Den mest direkte diskussion, som vi havde om dette, handlede om, hvorledes værdirelativismen fungerede i relation til den kolde krig (der jo altså var i fuld gang på det tidspunkt). Jeg hævdede, at jeg nødig ville besøge et russisk fængsel og prædike værdirelativisme til dissidenterne. Det ville selvfølgelig være nødvendigt, hvis den videnskabelige værdirelativisme var sand, men det var der nu al mulig grund til at sætte spørgsmålstegn ved. Rasmussen var omvendt nok bange for min absolutisme. For ham var det tilsyneladende vigtigt, at åndsliberalismen var relativistisk.⁴

Som sagt, hverken Locke eller Mill var værdirelativister. Deres hovedargument er fallibilistisk. Det går ud på, at spørgsmål om religiøs og moralsk sandhed er af allerstørste vigtighed. Men det er også komplekse spørgsmål, hvor man altid kan have taget fejl. Rimelige og fornuftige mennesker kan være uenige i disse spørgsmål. Hvordan sikrer man så bedst, at man kan opretholde en søgen efter sandheden? Det gør man ved at sikre ytringsfrihed. Fordi de ytringer, der modsiger ens egen holdning, er nyttige i forbindelse med den rationelle afprøvning af ens eget synspunkt.

Dette argument hviler på, at pluralisme er godt, fordi det er muligt, at man har taget fejl. Men hvor man kan tage fejl, kan man i princippet også have fundet sandheden. Det er altså netop, fordi sandheden står på spil, at vi skal være tolerante. Det fallibilistiske grundargument forudsætter, at den videnskabelige værdirelativisme er falsk!

Der er i øvrigt den yderligere omstændighed, at både Locke og Mill mener, at de har givet tilstrækkelige grunde til at overbevise rimelige og fornuftige mennesker om åndsliberalismens gyldighed. Deres projekt, sådan som de selv ser det, er altså i strid med den videnskabelige værdirelativismes kløftdoktrin.

Der er historisk set en lille krølle på dette argument. Locke havde nemlig skrevet om tolerance, længe før han skrev det berømte brev (se Lasletts introduktion til Lockes *Treatises*; Locke, 1963). I borgerkrigens skygge behandlede han spørgsmålet om den verdslige magts autoritet i spørgsmål om ritualer. Da Locke var protestant, var disse *matters indifferent*. Det vil sige, at her stod sandheden ikke på spil. Locke konkluderede, at den verdslige magt havde autoritet til at regulere i det omfang, det var nødvendigt for at opretholde den offentlige orden. Med andre ord, den verdslige magt kunne godt være intolerant, når det gjaldt kævl om ritualer, for disse spørgsmål involverede ikke sandhed. På de afgrænsede områder, hvor Locke altså var værdirelativist, der var han åben over for den verdslige magts intolerance. Men senere, på områder, hvor Locke netop ikke var værdirelativist, der fordrede han tolerance.

Åndsliberalismen er altså ikke værdirelativistisk. Men det giver anledning til et nyt spørgsmål: Hvordan kunne de åndsliberale mene, at de havde tilstrækkelige grunde til at overbevise rimelige og fornuftige mennesker om deres doktrins gyldighed? Svaret findes i liberalismens idehistorie, nærmere bestemt i det, som jeg i mit speciale kaldte den erkendelsesteoretiske liberalisme.

Erkendelsesteoretisk liberalisme

Det er påfaldende, at de store politiske filosoffer fra Hobbes til Hume koordinerede undersøgelser af erkendelsesteoretisk art med argumenter inden for politisk teori. I periodens start leder dette til et egentligt forsøg på at begrunde liberal politisk teori ud fra erkendelsesteoretiske præmisser. Hobbes og Locke er de centrale figurer i denne bestræbelse. Ved periodens slutning gør Hume sit bedste for at fjerne de nærmest radikale grundsynspunkter, der let udledes fra en erkendelsesteoretisk funderet liberal teori. Hobbes og Locke formulerer den erkendelsesteoretiske liberalisme, og Hume forsøger efter bedste evne at inddæmme den.⁵

Det er karakteristisk, at både Hobbes og Locke hævder en version af det empiriske princip, der går ud på, at viden stammer fra erfaringen. Det gør de af tre grunde. (1) De har et pragmatisk sigte. Folk påstår så meget. Hvordan skal vi skelne skidt fra kanel? Det kan vi gøre ved at se på hvilke erfaringer, der ligger bag folks påstande. (2) De har et traditionskritisk sigte. Der er meget vrøvl overleveret gennem traditionen. Vi bliver nødt til at starte forfra og efterprøve det hele kritisk. Det kan vi gøre ved at afprøve, hvilke erfaringer der bakker de traditionelle religiøse og politiske anskuelser op. (3) De har et generelt antiautoritært sigte. Både Hobbes og Locke appellerer til læseren som en moralsk autonom og ligestillet medtænder, der ikke skal acceptere noget, bare fordi forskellige autoriteter har hævdet det. (Jeg må henvise til specialets kapitel 1 for dokumentation og uddybning).

Når man i det tyvende århundrede tænkte på det empiriske princip, så tænkte man kun på det pragmatiske sigte. Denne indsnævring bliver foretaget af Hume, der altså kan siges at plædere for et tyndt empirisk princip. Det er vigtigt at bemærke, at det empiriske princip altså har betydeligt mere politisk indhold hos Hobbes og Locke. Inddragelsen af det traditionskritiske sigte og det antiautoritære sigte gør det empiriske princip relevant for politisk teori.

Det empiriske princip i den tidlige liberale udformning, den tykke form, indebærer, at vi appellerer til andre som frie og ligestillede individer, der ikke tager traditioner eller autoriteter for givet på forhånd. Med andre ord, denne version af det empiriske princip indeholder en forestilling om, at frie og ligestillede mennesker vil kunne finde grunde til et rationelt samtykke (consent) til et fælles sæt af konfliktløsningsregler. Det er ideen om den sociale kontrakt. Ideen om den sociale kontrakt er således funderet i den tykke version af det empiriske princip.

Bemærk, at det er på dette grundlag, at Locke mener at have et rationelt argument for religiøs tolerance. Det er det samme grundlag, der funderer ideen om lige politisk frihed. Det er derfor, at jeg taler om erkendelsesteoretisk liberalisme. Åndsliberalisme og den bredere politiske liberalisme er i dette perspektiv konsekvenser af den politiske holdning, der indeholdes i den tykke version af det empiriske princip.

Denne erkendelsesteoretiske liberalisme, der bliver udviklet fra og med midten af det syttende århundrede, har påfaldende ligheder med den videnskabelige værdirelativisme. Begge doktriner synes at have en affinitet med forestillingen om et liberalt demokrati. Men det mest påfaldende er, at begge doktriner foreskriver rationel selvbeholdning i omgangen med andre menneskers moralske anskuelser. For den videnskabelige værdirelativist gælder det, at vi ikke må antage at vort synspunkt er mere rationelt eller rigtigt end den andens synspunkt. For den erkendelsesteoretiske liberalist gælder det, at vi – inden for de grænser der udstikkes af princippet om lige frihed – skal tolerere og respektere den andens synspunkt, selv om vi tror, at det er forkert. Begge doktriner hævder, at de selv kan rationelt begrundes.

Men her er der jo en vigtig forskel. Argumentet har godtgjort, at dette ikke er rigtigt, når det gælder værdirelativismen. Kan det være rigtigt, når det gælder den erkendelsesteoretiske liberalisme?

Svaret på dette spørgsmål kommer til at hænge på forholdet mellem tre begreber: intersubjektiv overførbarehed, konsubjektivitet og upartiskhed (dette emne behandles i specialets kapitel 2). Hvad menes der med "overførbarehed" i udtrykket "intersubjektiv overførbarehed"? Lad os prøve at analysere et simpelt eksempel. Vi står og kigger på et bord. Du ser en vase på bordet, og du siger: "Der står en vase på bordet!". Hvad nu, hvis jeg kigger opmærksomt på bordet, og derefter ryster på hovedet. Vil det så betyde, at (påstanden om) vassen på bordet ikke er intersubjektivt overførbare? Da du fremsatte påstanden om vassen, regnede du med, at jeg ville se det samme som dig. Hvis du stadig mener, at vassen faktisk står på bordet, er du nødt til at forklare min adfærd. Måske er der noget galt med mit syn eller med min forståelse af de ord, som du har anvendt. Måske lyver jeg, eller jeg driller dig. Hvis vi kan udelukke alle disse muligheder, så ser vi klart forskellige verdener. I så fald mangler der konsubjektivitet, og så mangler der også intersubjektiv overførbarehed. Konsubjektivitet er forudsætningen for intersubjektiv overførbarehed. Den forudsætter, at vore erfaringer er parallelle, at vi har et fælles sprog, og at vi begge er ærlige. Lad os så tage et andet eksempel. Jeg siger, at det er ondt at sætte små uskyldige børn på en tændt kogeplade. Du svarer: "Nej! Somme tider kan det da være meget fornuftigt, hvis de har været uartige!"; eller du svarer: "Det kan rimelige og fornuftige mennesker have forskellige meninger om". Hvis vi antager, at vi bruger et fælles sprog, må disse svar give anledning til overvejelse. Måske er du tiltrukket af postmodernismen eller den videnskabelige værdirelativisme. Du vil derfor meget gerne demonstrere en stålsat principiel intellektuel åbenhed, og derfor er du ikke helt oprigtig. Hvis ikke dette er tilfældet, foreligger der et alvorligt psykiatrisk problem, der er særlig akut, hvis du er pædagog eller selv har børn.

Jeg har smurt tykt på her, fordi vi har et refleks, der siger, at vi har lov til at hævde, at vi har lige netop den moralske holdning, som vi ønsker at give udtryk for, uanset om vi faktisk har den eller ej. Men dette ville være i uoverensstemmelse med den erkendelsesteoretiske liberalisme, fordi det er en vilkårlig subjektiv afvigelse fra den tykke version af det empiriske princip. Uden gensidig oprigtighed kan man ikke opretholde forestillingen om frie menneskers lige værdighed.

Dette betyder naturligvis ikke, at erkendelsesteoretiske liberale antager, at vi altid i virkeligheden altid er enige om moralske spørgsmål. Den erkendelsesteoretiske liberalisme indebærer, at vi gør en bestræbelse for at nå en rationel konsensus. Det skal vi gøre ved at forsøge at nå en upartisk løsning på grundlæggende politiske spørgsmål. Det paradigmatiske eksempel er selvfølgelig her den religiøse tolerance. Argumentet er, i korthed, at enhver kirke opfatter sig selv som ortodoks (Locke), som den rigtige. Hvis vi samtidig anerkender, at der også findes rationelle og rimelige mennesker, der er medlemmer af andre kirker end vor egen, så ledes vi til den konklusion, at, i relation til staten, skal ingen kirke være ortodoks. Det vil sige, at der skal være religiøs frihed. Det, som sker her, er, at en konkret moralsk uenighed, bliver hævet til et højere abstraktionsniveau, hvor en rationel konsensus bliver mulig.

Der er selvfølgelig ingen garanti for, at denne procedure altid vil virke, selv hvis folk er rimelige, fornuftige og oprigtige. Det er et åbent empirisk spørgsmål, hvor langt man kan komme.

Men jeg kan ikke lade være med at nævne et konkret eksempel, der gjorde indtryk på mig. For omkring ti år siden underviste jeg studerende fra de baltiske lande. I to af de baltiske lande, Estland og Letland, var der problemer i forholdet mellem den russiske minoritet og den lokale etniske majoritet. Problemet var specielt akut i Letland, hvor den russiske minoritet var stor, og hvor magtfulde grupper af nationalister krævede udelukkelse af indvandrere (første-, anden- og tredje-generation) fra statsborgerrettigheder. Jeg bad de baltiske studerende forestille sig, at de selv skulle skrive en forfatning for deres eget land. For at sikre at forfatningen blev retfærdig, foreslog jeg, at de skulle forestille sig, hvordan de ville skrive forfatningen, hvis de ikke kendte deres egen etniske baggrund. Der blev en anspændt stilhed i klassen. Den blev til sidst brudt, da en af de lettiske studenter sagde noget i denne retning: "Det er godt nok retfærdigt, men jeg er ikke sikker på, at jeg ønsker en retfærdig forfatning". Det, som han ikke sagde direkte, men som alle forstod, var, at han var kommet frem til, at han under de angivne omstændigheder ville give de etniske minoriteter lige rettigheder.

Som sagt, der er ingen garanti for, at denne konfliktløsningsprocedure vil lykkes altid. Men hvor den erkendelsesteoretiske liberalisme opfatter metodens rækkevidde som et åbent empirisk spørgsmål, så følger det af den videnskabelige værdirelativisme, at metoden altid principielt vil fejle. Metoden tilsigter nemlig at etablere en rationel konsensus, og dette udtryk er – ifølge den videnskabelige værdirelativisme – meningsløst.

Den ultimative ironi er, at den erkendelsesteoretiske liberalismes svar til denne kritik fra den videnskabelige værdirelativisme er at slå fast, ... at man ikke kan slutte fra "er" til "bør". Fra den omstændighed, at folk rent faktisk ikke er nået til en rationel konsensus eller et rimeligt og rationelt samfund, kan man ikke slutte, at det ikke kan lade sig gøre. Tingene kan i princippet forbedre sig! Denne kløftdoktrin, der altså går ud på, at man ikke kan slutte fra "er", det som faktisk er realiseret, til "bør", det som kan realiseres, er oven i købet gyldig. Denne doktrin findes (som påvist i specialet pp. 18-20) hos Hobbes (1972: 261), Locke (1966: 52) og Kant (1956; 1787: B375).

Kløftdoktrinen etablerer således endnu en lighed og en forskel mellem den erkendelsesteoretiske liberalisme og værdirelativismen. Begge har en kløftdoktrin, men meningen med de to kløftdoktriner er i diametral modsætning til hinanden. Og kun den erkendelsesteoretiske liberalisme har en version, der kan forsvares på et rimeligt grundlag.

Jeg konkluderer, at den erkendelsesteoretiske liberalisme i princippet (og i modsætning til den videnskabelige værdirelativisme) er selvrefleksiv. Den har et argument for, at den selv kan rationelt begrundes. Argumentets rækkevidde er et åbent spørgsmål. Men hinsides denne rækkevidde eksisterer en verden med terror og vold.

Repressiv tolerance og den usete gorilla

Udtrykket repressiv tolerance stammer fra ungdomsoprørets tid. Det blev formuleret af Herbert Marcuse, der ellers ikke er blandt mine idoler. Det er derfor temmelig ironisk, at der næppe findes ret mange bedre eksempler på repressiv tolerance end netop modtagelsen af mit speciale. Jeg fik en god karakter, og jeg fik fine anbefalinger for det tilfældes skyld, at jeg kunne afsættes til udlandet. Jeg havde derimod ingen fremtid i Århus, hvor det i særlig grad gjaldt for Rasmussen om at finde en afløser, der engang ville kunne tage over i idehistorie. Og det havde Erik Rasmussen fundet i Drude Dahlerup, der havde skrevet et meget langt og ufarligt speciale, der passede godt til instituttets selvforståelse som progressivt, åbent over for frugtbare marxistiske impulser.

Det var under arbejdet på specialet gået op for mig, at det nok ville gå sådan. Erik Rasmussen ville meget gerne støtte, at jeg kom til Yale, men han var bestemt ikke interesseret i, at mit synspunkt blev almindeligt kendt hjemme i Århus. Under en diskussion af specialet sagde jeg med et smil til ham: "Jeg er imponeret af, hvorledes liberale som De altid fremstår som principielt tolerante". Det tog han som en stor ros. Da jeg nogle år senere igen kom tilbage til instituttet, hørte jeg ham flere gange komme tilbage til den gang, hvor en modstander havde vist forståelse for det særligt fine ved den liberale tolerance. På det tidspunkt nænnede jeg ikke at fortælle ham, hvad jeg i virkeligheden havde sagt.

Hvis man går ind på nettet på adressen <http://viscog.beckman.uiuc.edu/> kan man klikke sig frem til nogle interessante artikler og en overraskende video. Emnet er vedvarende uopmærksomheds blindhed i forbindelse med dynamiske begivenheder. Forsøgspersonerne skal følge opmærksomt med på en video, hvor to hold (hvid og sort) på hver tre personer render rundt med hver sin basket bold og afleverer til hinanden inden for holdet. En forsøgsperson kan for eksempel have til opgave at tælle, hvor mange gange bolden bliver afleveret mellem medlemmer af det sorte hold. Da de seks mennesker render rundt imellem hinanden kræver opgaven koncentration. Bagefter bliver forsøgspersonen naturligvis spurgt, hvor mange afleveringer der var. Han eller hun bliver også spurgt, om de så noget usædvanligt. Kun cirka halvdelen har set gorillaen. Når spillet kommet i gang, kommer der en gorilla luntende ind fra siden. På midten af gulvet stiller den sig i positur ud imod kameraet. Derefter lunter den ud til den anden side. Det må være temmelig chokerende for forsøgspersoner, der overså gorillaen, at se videoen igen, når de er blevet

informeret. Der er intet skjult eller fordægtigt ved dens bevægelser. Alligevel bliver den hyppigt overset.

Jeg synes, at der er en parallel, når det gælder modtagelsen af mit speciale. Mine venner på studiet hørte argumentet, efterhånden som det blev udviklet, og de var efterhånden ikke så overraskede over resultatet. Men en meget kvik student, som jeg blev gode venner med, før jeg tog til USA, blev virkelig chokeret. Han var som udgangspunkt helt sikker på, at den videnskabelige værdirelativisme var korrekt. Jeg var på det tidspunkt vikar for Erik Rasmussen, som var blevet syg. Jeg havde derfor midlertidigt et kontor på instituttet, som vi brugte, når vi diskuterede værdirelativisme. Min ven var en ivrig skopudser, og det blev rengøringsdamen på instituttet efterhånden sur over. Når hun kom om morgenen, var der utallige sorte streger på gulvet, hvor min gode ven havde forsøgt at manøvrere rundt med sine lange ben, når argumentet blev virkelig intenst. Efterhånden blev han overbevist. Men mit hukommelsesbillede af de mange streger på gulvet overbeviser mig om, at der var noget i tiden, der gjorde det meget svært at se mit argument.

Jeg tror, at den vedvarende argumentsblindhed i relation til mit speciale skyldtes den omstændighed, at det var doktrinen om den videnskabelige værdirelativisme, der holdt socialt sammen på instituttet i en konfliktfyldt tid. Med øjet på de mulige konfliktlinjer blev opmærksomheden fjernet fra gorillaen, værdirelativismens logiske utilstrækkelighed. Men måske det i det lange løb er bedst, hvis gorillaen trækkes frem i lyset.⁶

Noter

1. Mit speciale hed *Erkendelsesteoretisk liberalisme. En undersøgelse af værdirelativismens oprindelse og gyldighed*. Specialet blev afsluttet 1. august 1977. Denne artikel hviler på specialet, hvis hovedargument bliver skitseret. Jeg vil gerne takke Pia Vedel Ankersen, Ole Christoffersen, Thor Hvidbak, Ulla Skovgård Jensen, Søren Flinch Midtgaard, Per Mouritsen, Peter Nannestad, Mogens N. Pedersen, Tøger Seidenfaden, Svend-Erik Skaaning og Niels Christian Sørensen for kommentarer til artiklen. Jeg er dog ansvarlig for det endelige resultat, da jeg har ignoreret flere velmente råd specielt relateret til spørgsmål om takt og tone.
2. Jeg kan nu mere præcist forklare, hvorledes Nannestads forelæsninger hjalp mig i gang. Nannestads fremstilling var struktureret meget stramt omkring V1 og V2 (men naturligvis med en anden terminologi). Jeg spurgte så: Du siger, at der indgår værdier i alle led af forskningsprocessen. Det må der vel så også gøre i den proces, der etablerer argumentet for kløftdoktrinen. (Nannestad: Ja!). Det vil sige, at kløftdoktrinen hviler på en værdipræmis. Men så har den ifølge værdirelativismen ikke objektiv gyldighed. Med andre ord: Hvis den videnskabelige værdirelativisme er gyldig, er den ugyldig. Derfor er den ugyldig! (skarpheden i den sidste argumentsfigur er lånt fra Bertrand Russels velkendte argument imod naiv realisme). Hverken Nannestad eller jeg var helt klar over, hvor alvorligt man skulle tage mit argument. Det virker umiddelbart sofistisk. Men det er ikke nemt at afvise. I retrospekt er det klart, at argumentet er reelt nok. Det afdækker, at den videnskabelige værdirelativisme både fordrer et skel mellem værdi- og vidensaspekter i de enkelte påstande og en klar typeopdeling imellem værdi- og videnspåstande. Nannestad havde en fornemmelse af, hvordan man eventuelt kunne redde værdirelativismen. Det vender jeg tilbage til i en senere note.
3. Da jeg, som nævnt i en tidligere note, påpegede en mulig modsigelse i den videnskabelige værdirelativisme, gjorde Nannestad sig store anstrengelser for aflive modsigelsen. Først forsøgte han en deduktiv afledning af kløftdoktrinen, men det gik trægt (Nannestad: "Syllogismer arbejder

langsomt"). Derefter kiggede han sig om efter et alternativ, og her hjalp det, at han var *up to date* med sin logik. Han mobiliserede Tarski og fremhævede, at forsvaret for kløftdoktrinen måtte findes i et metasprog. Længere kom vi ikke dengang. Jeg var sådan set meget enig i, at dette var den eneste vej frem. Efter lang tids grublen fik jeg en idé. Lad os antage, at der faktisk er en metateoretisk fundering for kløftdoktrinen. Hvordan vil den så se ud, og præcis hvilken status vil den have? Dette ledte til formulering og metaanalyse af V2*.

4. Jeg forsøger her at være så fair over for Rasmussen, som jeg overhovedet kan. Den afklaring og symmetri, der udtrykkes i teksten, var ikke oplagt for mig dengang. I retrospekt tror jeg, at mit speciale for Rasmussen – der havde en lang tidshorizont – var et tegn på, at "de lange tressere" var ved at være forbi på instituttet. I forhold til Rasmussen opvurderede jeg de tidligt liberale Hobbes og Locke, som Rasmussen i idehistorieundervisningen var tilfreds med at betragte som possessive individualister. Til gengæld var jeg temmelig skarpt afvisende over for Marx, som Rasmussen oplevede som en figur, som man burde have stor respekt for. Erik Rasmussen kritiserede faktisk specialets afvisende holdning over for Marx på en helt ejendommelig måde ("Dette ville Curt Sørensen blive såret over!"). I retrospekt, og kun i retrospekt, står det klart for mig, at Rasmussen så mit speciale som et angreb fra *højre*. Det kunne jeg overhovedet ikke se dengang. Jeg havde gjort oprør mod autoriteterne på bedste studenteroprørsmaner. Jeg var på kanten af at blive smidt ud af gymnasiet, var blevet truet med fængsel i forbindelse med halvfjerdsernes første store kollegieaktion, og nu gik jeg intellektuelt til angreb på instituttets centrale autoritet! Det var svært for mig at se noget højredrejet i det. Men med Rasmussens større erfaring har den skarpe omvurdering af Hobbes og Locke i forhold til Marx set ud som en etablering af *status quo ante* i forhold til studenteroprøret.
5. I specialet gør jeg en del ud af at undersøge Humes bestræbelse, fordi det er ham, der støber værdirelativismens kugler (meget mere end Simmel (1964), Weber (1949, 1951), Moore (1948), Ayer (1971), Popper (1966), Brecht (1959) og Myrdal (1968), der i øvrigt også behandles i specialet). Hume (1975a, 1975b) var ikke selv værdirelativist (nogle filosoffer har hævdet det modsatte, men de kan umuligt have læst sig igennem Humes fremstilling af teorien om retfærdighed). I denne artikel vil jeg lade problematikken omkring Hume ligge, så vi i stedet kan stille skarpt på den erkendelsesteoretiske liberalisme.
6. "Wo aber das gemeine Wesen dafür hält, daß spitzfindige Vernünftler mit nichts minderem umgehen, als die Grundfeste der öffentlichen Wohlfahrt wankend zu machen, da scheint es nicht allein der Klugheit gemäß, sondern auch erlaubt und wohl gar rühmlich, der guten Sache eher durch Scheingründe zu Hilfe zu kommen..." [Kant: *Kritik der Reinen Vernunft*, B777]. Men, som Kant siger i fortsættelsen, det er nok alligevel ikke en god idé.

Litteratur

- Ayer, Alfred Jules (1971). *Language, Truth and Logic*, Harmondsworth: Penguin. *Noter*: Pelican Books.
- Brecht, Arnold (1959). *Political Theory. The Foundations of Twentieth-Century Political Thought*, Princeton: Princeton University Press.
- Bruun, Hans Henrik (1972). *Science, Values and Politics in Max Weber's Methodology*, Copenhagen: Munksgaard.
- Feyerabend, Paul (1975). *Against method: outline of an anarchistic theory of knowledge*, London: NLB.
- Frege, Gottlob (1952). *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege*, Oxford: Basil Blackwell. Translation Peter Geach and Max Black.
- Fink, Hans (1970). *Moralbegrundelse og Logik*, København: Gyldendal.
- Hobbes, Thomas (1962). *The English Works of Thomas Hobbes*, Vol. IV, Ålén: Scientia Verlag.
- Hobbes, Thomas (1972). *Leviathan*, Harmondsworth: Penguin.
- Hughes, G.E. & D.G. Londey (1965). *The Elements of Formal Logic*, London: University paperbacks, Methuen.

- Hume, David (1975a). *Enquiries Concerning Human Understanding and Concerning the Principles of Morals*, 3rd ed., Oxford: Oxford University Press.
- Hume, David (1975b). *A Treatise of Human Nature*, Oxford: Oxford University Press.
- Johansson, Ingvar, Ragnvald Kalleberg og Sven-Eric Liedman (1976). *Positivism, marxisme, kritisk teori: retninger inden for moderne videnskabsfilosofi*. Kurt Aspelin og Tomas Gerholm (red.).
- Kant, Immanuel (1956). *Kritik der Reinen Vernunft*, Hamburg: Felix Meiner Verlag. *Noter: Referencer til B-udgaven fra 1787*.
- Kuhn, Thomas S. (1970). *The structure of scientific revolutions* / 2nd ed. enlarged, Chicago: The University of Chicago Press.
- Locke, John (1963). *Two treatises of government* / A critical ed. with an introduction and apparatus criticus by Peter Laslett. Cambridge: Cambridge University Press.
- Locke, John (1966). *The Second Treatise of Government and a Letter Concerning Toleration*, 3rd ed., Oxford: Basil Blackwell.
- Mill, John Stuart (1975). *Three Essays. On Liberty. Representative Government. The Subjection of Women*, R. Wolheim (ed.), Oxford: Oxford University Press.
- Moore, George Edward (1948). *Principia Ethica*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Myrdal, Gunnar (1968). *Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen*, Stockholm: Rabénh & Sjögren.
- Popper, Karl (1966). *The Open Society and Its Enemies*, 5th ed., London: Routledge & Kegan Paul.
- Poulsen, Jørgen (1977). "Erkendelsesteoretisk liberalisme. En undersøgelse af værdirelativismens oprindelse og gyldighed", Århus: Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.
- Rasmussen, Erik (1971). *Komparativ Politik 1, 2. udgave*, København: Gyldendal.
- Simmel, Georg (1964). *Einleitung in die Morawissenschaft*, in 2 bänden, Ålén: Scientia Verlag.
- Weber, Max (1949). *The Methodology of the Social Sciences*, New York: Free Press.
- Weber, Max (1951). *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, 2. auflage, Tübingen: J.C.B. Mohr.